

Havaintoja poliisin säilytystiloista

Johdanto

Poliisin säilytysuojissa pidetään päivittäin lukuisia joko pakkokeinolain tai poliisilain perusteella kiinniotettuja henkilöitä. Poliisin tulostietojärjestelmän mukaan vuonna 2008 pakkokeinolain perusteella kiinniotettuja oli 41 466 ja poliisilain perusteella kiinniotettuja 95 163.

Pakkokeinolaissa säädetään niistä edellytyksistä, joilla henkilö voidaan rikosepäilyn perusteella ottaa kiinni, pidättää ja vangita. Poliisilaissa puolestaan säädetään niistä edellytyksistä, joilla henkilö voidaan ottaa kiinni itsensä suojaamiseksi, kotirauhan ja julkisrauhan piiriin kuuluvien alueiden suojaamiseksi sekä rikoksilta ja häiriöiltä suojaamiseksi. Vapautensa menettäneitä henkilöitä säilytetään yleensä poliisin säilytystiloissa. Rikoksesta epäillyt ovat poliisin suojissa ainakin vapauden menetyksen alkuvaiheessa, ja poliisilain perusteella kiinni otettu käytännössä yksinomaan poliisin tiloissa. Myös esimerkiksi ulkomaalaislain perusteella vapautensa menettäneet saattavat jossain vaiheessa olla säilytettävänä poliisin tiloissa.

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Erityisesti oikeusasiamiehen on toimitettava tarkastuksia muun muassa vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Edellä olevasta – perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvomisesta ja erityisestä velvollisuudesta valvoa suljettuihin laitoksen sijoitettujen kohtelua – johtuen poliisin suojissa säilytettävien henkilöiden kohtelu on oikeusasiamiehen valvonnan tärkeä kohde.

Seuraavassa käyn läpi eräitä laillisuusvalvonnan kannalta merkittäviä seikkoja, joita poliisin säilytystiloihin kohdistuvassa valvonta- ja tarkastustoimessa on tullut esille.

Päihtymys, terveydentila ja valvonnan intensiteetti

Putkaan vai sairaalaan

Poliisilain mukaan poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni henkilö hänen suojaamiseksi henkeä, ruumiillista koskemattomuutta, turvallisuutta tai terveyttä välittömästi uhkaavalta vaaralta, jos henkilö ei kykene pitämään huolta itsestään eikä vaaraa voida muuten poistaa tai henkilöstä huolehtia muilla keinoin. Päihtyneiden käsittelystä annetun lain mukaan päihtymyksen vuoksi kiinniotettu, joka ei käyttäytymisellään aiheuta vaaraa muiden henkilöiden turvallisuudelle, on toimitettava päihtyneiden selviämisasemalle tai muuhun huoltopaikkaan, jolle päihtyneestä voida huolehtia muulla tavoin. Väkivaltaisesti käyttäytyvä tai väkivaltaiseksi tiedetty päihtynyt sekä päihtynyt, jota ei muusta syystä voida toimittaa selviämisasemalle tai hoitopaikkaan, on otettava poliisin säilytystilaan. Jos päihtyneen terveydentila antaa siihen aiheutta, hänet on viipymättä toimitettava sairaalahoitoon tai ryhdyttävä muuhun hänen tilansa vaatimaan toimenpiteeseen.

Lain mukaan pääsääntö on ollut jo vuodesta 1973 lähtien, että päihtymyksen vuoksi kiinniotettu olisi toimitettava sosiaali- tai terveydenhuoltoviranomaisen ylläpitämälle selviämisasemalle. Poliisin säilytystilaan päihtynyt otettaisiin vain, jos häntä ei väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisensä vuoksi voida toimittaa selviämisasemalle.

Lain tarkoitus ei toteudu käytännössä. Selviämisasemia on perustettu niin vähän, että tavallisesti vaihtoehtoina ovat poliisin säilytysuoja tai sairaala tai muu vastaava. Useimmilla paikkakunnilla poliisilla ei siten ole muuta vaihtoehtoa kuin kuljettaa päihtynyt, itsestään huolehtimaan kyvytön henkilö poliisin säilytyssojiin, mikäli tämä ei ole sellaisessa tilassa, että hänet olisi vietävä sairaalaan tai muuhun terveydenhuollon yksikköön. Poliisin tehtäväksi jää yleensä arvioida, antaako päihtyneen terveydentila aiheutta sairaalahoitoon, tai kutsua paikalle ainakin terveydenhuollon henkilö, jotta pystytään arvioimaan mahdollinen tarve toimittaa henkilö sairaalahoitoon.

Mitkä edellytykset terveydenhoidon ammattikoulutusta vailla olevalla poliisimiehellä sitten on arvioida päihtyneen terveydentilaa? Käytännön kokemusten perusteella vaikuttaa siltä, että niissä tapauksissa, joissa poliisi epäilee henkilöllä olevan päihtymyksen ohella sairauskohaus tai jokin muu terveydentilaan vaikuttava ongelma, kynnys kääntyä terveydenhuollon ammattilaisten puoleen ei ole korkea, mikä on hyvä. Koska kysymys on viime kädessä kiinniotettavan hengen ja terveyden turvaamisesta, on tilanteissa toimittava "varman päälle" ja vähäisissäkin epävarmuustilanteissa on käännyttävä terveydenhoidon ammattihenkilöiden puo-

leen. Ongelmallisia ovat ne tilanteet, joita alan ammattikoulutusta vailla olevalla henkilöllä ei ole edellytyksiä havaita.

"Putkakuolemista osa olisi käsitykseni mukaan vältettävissä, jos kiinniottamisesta ja varsinkin säilöönottamisesta päättävillä poliisimiehillä olisi paremmat valmiudet erottaa päihtymys sairauskohtauksesta. Tähän ei käsitykseni mukaan voida päästä muuten kuin kiinnittämällä asiaan enemmän huomiota poliisin koulutuksessa. Erityisesti suuremmis-
sa kaupungeissa, joissa säilöönottoja on paljon, tulisi järjestää jatkokoulutusta niille poliisimiehille, joiden tehtäviin kuuluu säilöönottamisesta päättäminen. Koulutuksessa tulisi opettaa havaitsemaan sellaisia oireita tai merkkejä, joiden tehtäviin kuuluu säilöönottamisesta päättäminen." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1986)

Kiinniottamisen edellytyksistä tehty kantelu (2641/00) koski tilannetta, jossa poliisimiehet olivat ottaneet kiinni diabeteksesta aiheutuneeseen sokerishokkiin joutuneen henkilön luullen tämän olleen päihtyneenä. Asiassa saatu selvitys osoitti, miten vaikeaa muun kuin terveyden- tai sairaanhoitokoulutuksen saaneen henkilön on joissain tapauksissa erottaa sairauskohtausta päihtymyksestä. Ratkaisussa todettiin muun muassa:

"Saadun selvityksen mukaan hälytyksen tehnyt mieshenkilö, joka ilmeisesti oli linja-auton kuljettaja, oletti Teidän olevan päihtynyt. Linja-auton kuljettaja on myös esittänyt paikalle tulleelle poliisipartiolle, että Te olitte niin vahvasti päihtynyt, ettette pystynyt poistumaan autosta, ja olitte istunut kyydissä koko kierroksen ajan. Poliisipartio (...) kertoo yrittäneensä keskustella kanssanne, mutta Teidän puheestanne ei ollut saanut mitään selvää, ja Te olitte ollut yleisolemuksestanne vahvasti päihtyneen henkilön olinen. Partio yritti saada Teitä suorittamaan puhalluskokeen päihtymyksen varmistamiseksi kuitenkin onnistumatta tässä, koska Te puritte huulianne tiiviisti yhteen. Vanhempi konstaapeli (...) kertoo lisäksi, että Teidän silmänne olivat koko ajan auki. Partio on kuljettanut Teidät poliisin tiloihin voidakseen paremmin arvioida päihtymyksen astetta.

Päihtyneiden säilytystiloissa tuolloin työskennellyt vartija (...) kertoo Teidän olotilanne muistuttaneen suuresti joko lääkkeen tai muun päihdyttävän aineen käytöstä päihtynyttä. (...) mukaan näin ollen ei suoraan silmämääräisesti voitu havaita Teidän todellista tilaanne. (...) mukaan henkilön vaatetus tai mukaan ulkoinen olemus ei aina anna kuvaa siitä, etteikö henkilö olisi lääkkeiden tai huumausaineen väärinkäyttäjä.

Linja-autonkuljettajan, poliisimiesten ja vartijan ensivaikutelma on ollut, että kyseessä on ollut päihtymystila. Poliisilaitoksen lausunnon mukaan poliisimiehet ovat olleet kokeneita poliiseja, ja vartija (...) selvityksestä käy ilmi, että hän joutuu työssään vuosittain tekemisiin useiden diabetesta sairastavien henkilöiden kanssa.

.....

Kuten selvityksistä ja lausunnoista ilmenee, puuttuva alkoholin haju ei välttämättä merkitse sitä, ettei kyse voisi olla päihtymystilasta, koska myös muiden päihdyttävien aineiden kuin alkoholin, esimerkiksi lääkkeiden, väärinkäyttö on nykyään melko yleistä.

Poliisikoulun ensiapuopettajan, erikoissairaanhoidajan (...) lausunnon mukaan tajunnanhäiriöisen henkilön tajunnan alenemisen syy selvittäminen ei ole missään tilanteessa helppo asia ilman mitään teknisiä laitteita. Sisäasiainministeriön poliisiosaston lausunnossa katsotaan, että diabetes on maallikolle vaikeasti arvioitava tila. Lausunnon mukaan veren alhaisen sokeripitoisuuden toteaminen saattaa olla yhtä vaikeata kuin korkean sokeripitoisuuden toteaminen.

Kanteluunne oheistettuun selvitykseen sairaankuljetuksesta on merkitty "sokerit matalalla". Suomen diabetesliitto ry:n internet sivuilla olevan tiedotteen (28.11.2002) mukaan yleisiä laskevan verensokerin oireita ovat heikotus, hikoilu, vapina, kalpeus, poikkeava käytös: ärtyisyys, levottomuus, epäselvä puhe, näön hämärtyminen ja kaksoiskuvat sekä horjuva liikkuminen. Tiedotteessa todetaan, että oireet ovat yksilöllisiä.

Saadun selvityksen mukaan vanhemmat konstaapelit (...) eivät ole linja-autossa kysyneet tunnistamaan Teidän tilaanne diabeteksestä aiheutuneeksi. Lausuntojen ja myös Suomen diabetesliitto ry:n julkaisemien tietojen perusteella vaikuttaa siltä, että laskeneesta verensokerista aiheutuvien oireiden tunnistaminen voi olla vaikeaa. Vaikka poliisin peruskoulutus sisältää opetusta muun muassa päihtymystä muistuttavien sairauksien tunnistamisesta, kuten poliisikoulun lausunnoista tarkemmin ilmenee, ei poliisilta kuitenkaan voida edellyttää sellaista lääketieteellistä asiantuntemusta, että (...) voitaisiin katsoa menetelleen virheellisesti, kun he eivät välittömästi tunnistaneet kyseessä olevan sairauskohtauksen."

Vaikka poliisimiesten menettelyssä ei todettukaan virheellisyyttä, tapaus osoittaa, miten hankalaa terveydenhoitoalaan riittävästi perehtymättömän on havaita mahdollinen diabetes ja erottaa sokerishokissa oleva henkilö päihtyneestä.

Aina päihtynyt ei ole päässyt hoitoon, vaikka poliisi onkin pyrkinyt järjestämään kiinniotetun saamaan tarvitsemaansa hoitoa terveydenhoidon yksikköön. Laillisuusvalvonnassa on nimittäin tullut esille tapauksia, joissa poliisilain perusteella kiinniotettu päihtynyt henkilö on joutunut "pallottelun" kohteeksi. Poliisi on katsonut henkilön olevan sellaisessa tilassa, että hän ei voi säilyttää poliisin suojissa, mutta terveyskeskus on katsonut, että ei ole edellytyksiä ottaa häntä hoidettavaksi terveydenhuollon yksikköön.

Putkakuolemaa koskeneessa tapauksessa (1147/04) oli kyse siitä, että poliisi oli ottanut yhteyttä terveyskeskukseen saatuaan tietää päihtymyksen ja aggressiivisen käytöksen vuoksi kiinniotetun henkilön nauttineen myös unilääkettä. Koska poliisimiehellä itsellään ei ollut koulutukseen tai kokemukseen perustuvaa tietoa lääkkeen ja alkoholin yhteisvaikutuksista,

hän halusi saada terveydenhuollon ammattihenkilön arvion siitä, miten vakava henkilön tila oli. Poliisi olisi ollut valmis viemään päihtyneen, tuossa vaiheessa jo rauhoittuneen henkilön terveyskeskukseen, mutta terveyskeskuslääkärin ja poliisimiehen puhelinkeskustelussa oli päädytty siihen, että päihtynyt jäi poliisin tiloihin valvontaan ja lääkäri antoi poliisille valvontaohjeet. Päätöksessään oikeusasiamies katsoi, että lääkärin antamat ohjeet eivät olleet riittävän yksityiskohtaiset, mikä osaltaan vaikutti siihen, että tarkkailu ei tapahtunut poliisiase-malla niin kuin päihtyneen tila olisi vaatinut. Oikeusasiamies piti huolestuttavana, että poliisille ja vartijoille annetaan tehtäviä, joihin heillä ei ole koulutusta eikä valmiuksia. Kun kiinniotettu on nauttinut lääkkeitä ja alkoholia, hänen tilansa kehittymistä on seurattava tiiviisti. Tällainen seuranta kuuluu oikeusasiamiehen mukaan terveydenhuollon ammattihenkilölle.

Toista putkakuolemaa koskeneessa asiassa (2573/04) taas oli kyse siitä, että poliisi toi vahvasti päihtyneen ja poliisin säilössä takaraivolleen kaatuneen henkilön terveyskeskuslääkärin tutkittavaksi terveysasemalle. Lääkäri totesi tekemänsä tutkimuksen perusteella henkilöllä aivotärähdyksen. Lääkäri ei selvityksensä mukaan antanut poliisille ohjeita kaatuneen henkilön seurannasta eikä tavannut poliisia henkilökohtaisesti siinä vaiheessa, kun poliisi nouti henkilön terveysasemalta. Terveyskeskuslääkäri viittasi tältä osin paikalliseen hoitokäytäntöön. Poliisin selvityksen mukaan poliisimiehet eivät päässeet terveysasemalla lääkärin puheille, koska hoitajan mielestä siihen ei ollut tarvetta. Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen keskusrikospoliisille antamassa lausunnossa todettiin muun muassa, että terveyskeskuslääkärin olisi tullut järjestää seuranta terveyskeskuksessa tai, mikäli henkilö oli arvioitu väkivaltaiseksi, poliisille olisi tullut henkilökohtaisesti antaa seurantaohjeet, kun henkilö noudettiin terveyskeskuksesta takaisin poliisilaitoksen säilöön. Asiassa saadun selvityksen perusteella oikeusasiamies katsoi, että terveyskeskuksen olisi tullut ohjeistaa paremmin henkilökuntaansa siitä, miten tulee menetellä tilanteessa, jossa poliisin säilöön otettu päihtynyt tuodaan tutkittavaksi. Oikeusasiamies piti saamansa selvityksen perusteella mahdollisena, että terveyskeskukseen tuodun henkilön päihtymys on vaikuttanut siihen, ettei hänen seurantaansa ole jatkettu terveyskeskuksessa, ja että hänet olisi siten asetettu eri asemaan kuin muut potilaat. Yksittäisten hoitoratkaisujen on kuitenkin perustuttava potilaan terveydentilan edellyttämään, lääketieteellisesti perusteltuun hoidon tarpeeseen, eikä päihtynyttä potilasta saa asettaa eri asemaan muihin potilaisiin nähden.

Ylipäätään näyttää siltä, että päihtyneen, joka samalla on sairas, kohtelu on joissain tapauksissa saattanut olla liian "yksioikoista" siten, että valittua menettelyä on pääasiassa ohjannut havainto päihtymyksestä. Tähän on poliisin puolelta aiemmin osaltaan ilmeisesti vaikuttanut 30.9.2008 asti voimassa ollut sisäasiainministeriön ohje päihtyneen kohtelusta. Siinä todettiin, että päihtymystä muistuttavia sairaustiloja ovat muun muassa diabetes, epilepsia ja eräät

aivoperäiset sairaudet, ja että näiden sairauksien poissulkemiseksi on todettava, tuntuuko henkilöstä alkoholin tai muun päihteen haju.

Oikeusasiamiehen aloitteesta ohjetta muutettiin. Asia tuli ajankohtaiseksi hätäkeskuksen ja poliisin menettelyä koskevassa kanteluasiassa (529/06), jossa oli kysymys siitä, olisiko hätäkeskuksen pitänyt hälyttää sairaankuljetus vai poliisi ja olisiko päihtynyt pitänyt kuljettaa putkaan vai sairaalaan. Oikeusasiamies katsoi, että ohjetta olisi tarpeen täsmentää, koska päihitymystä muistuttavaa sairautta sairastava voi olla päihtynyt, alkoholilta haiseva voi olla sairas, ja päihityksen lisäksi henkilöllä voi olla jokin terveyttä vakavasti vaarantava sairaus. Marraskuussa 2008 voimaan tulleessa ohjeessa "Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelu" todetaan: "Kiinniotamisen yhteydessä poliisin on arvioitava henkilön käyttäytymisen ja muiden havaintojen perusteella, onko tämä päihtynyt, esimerkiksi lääkaineiden ja alkoholin sekakäytöstä johtuvassa sekavuustilassa, vai johtuuko hänen poikkeava käyttäytymisensä päihitymystä muistuttavasta sairaudesta". Vaikka ohjeessa on viiden sivun verran ohjeita sairauksien ja vammojen toteamiseksi, ei poliisin tehtävä ole helppo. Voimassa oleva laki antaa poliisille oikeuden teettää vapautensa menettäneellä puhalluskoe, mikä auttaa varmistamaan, onko henkilö nauttinut alkoholia, mutta mahdollisen sairauskohtauksen paljastamiseen ei siitäkään ole apua.

Terveydentilan seuranta

"Huomautus valtiollisen poliisin osastopäällikölle siitä, ettei pidätettynä ollutta, joka oli sairaalahoidon tarpeessa, ollut viivyttelämättä toimitettu sairaalaan. --- majuri S esiintoi, että hänet oli heinäkuun 13 päivänä 1945 pidätetty epäiltynä osallisuudesta asekatkentaan. Pidätyksen aikana ollessaan Turun kaupungin poliisivankilassa majuri S, joka sairasti vaikealaatuista sokeritautia, ei ollut saanut tautinsa edellyttämää hoitoa ja ruokavaliota eikä tilaisuutta liikuntaan. Vaikka hänen tautinsa tästä johtuen oli huonontunut hän ei, huolimatta seuranneen elokuun 6 päivänä tekemästään pyynnöstä päästä lääkärin tutkimukseen, ollut päässyt lääkäriin ennen kuin sanotun kuun 10 päivänä. Tällöin oli hänen todettu olevan sairaalahoidon tarpeessa, mutta valtiollisen poliisin Turun osaston virka-toimittava osastopäällikkö, jonka valvonnassa S pidätettynä ollessaan oli, ei ollut siirtänyt häntä sairaalaan vaan lääninvankilaan, josta hänet vasta saman kuun 16 päivänä oli siirretty Turun keskussairaalaan. Lisäksi olosuhteet Turun kaupungin poliisivankilassa epäsiisteyden ja syöpäläisten takia eivät soveltuneet terveidenkään säilyttämiseen..." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1946)

Voimassa olevan lain mukaan poliisin säilyttämällä henkilöllä on oikeus hänen lääketieteellisten tarpeidensa mukaiseen terveyden- ja sairaanhoitoon. Lain mukaan vapautensa menettäneitä ja säilytystilaa on valvottava siten kuin vapautteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitus, säilytystilan järjestys, säilytystilassa pitämisen varmuus, karkaamisen tai säilytystilasta luvatta

poistumisen estäminen, vapautensa menettäneiden ja muiden henkilöiden turvallisuus ja rikoksen estäminen edellyttävät. Päihtyneiden osalta on olemassa lisäksi erityissäännös, joka velvoittaa säilössäpidon aikana tarkkailemaan päihtynyttä mahdollisuuksien mukaan. Samoin mahdollisuuksien mukaan on myös annettava päihtymysasteen ja terveydentilan edellyttämä hoito ja muu käsittely.

On selvää, että perustuslain mukainen velvoite julkiselle vallalle turvata jokaiselle riittävät terveyspalvelut koskee myös poliisin säilytettävänä olevia. Vapaudenmenetyksen perusteesta riippumatta poliisin suojissa olevan henkilön turvallisuudesta vastaa poliisin henkilöstö. Usein, erityisesti päihtyneiden henkilöiden kohdalla, on kysymys henkilöistä, jotka eivät juurikaan kykene huolehtimaan itsestään tai hälyttämään apua sitä tarvitessaan. Viranomaisten oma-aloitteisen reagoinnin ja toiminnan merkitys korostuu.

Säilytettävän terveyden ja hengen näkökulmasta kysymykseksi nousee, onko poliisin henkilöstöllä riittävät valmiudet ja mahdollisuudet valvoa säilytettävää niin, että vapautensa menettäneen turvallisuus ei vaarannu mahdollisen sairauden tai sairauskohtauksen vuoksi.

Jo edellä mainitussa tapauksessa (1147/04) Terveysturvakeskus katsoi lausunnossaan päihtyneen henkilön seurannan poliisin säilytystiloissa olevan käytännössä usein yhtä hyvää kuin terveydenhuollon toimintayksiköissä, mutta että säilytystilan henkilökunta tulee ohjeistaa riittävän yksityiskohtaisesti siitä, kuinka tämä seuranta toteutetaan. Tämä varsin yllättävä johtopäätös saattaa jossain tapauksessa pitää paikkansa, mutta yleisellä tasolla asiasta on mahdollista olla perustellusti eri mieltä. Tässäkin tapauksessa oikeusasiamies katsoi, että sittemmin kuolleen päihtyneen tila huomioon ottaen oikea paikka hänen seurantaansa olisi ollut terveyskeskus eikä poliisin säilytysuoja.

Säilytettävänä olevan terveydentilaa koskevien virhearvioiden, jotka pahimmillaan voivat johtaa kuolemaan, välttämiseksi koulutus on olennainen asia.

Koulutus on olennainen asia, jotta säilytettävänä olevan terveydentilaa koskevilta virhearvioilta voidaan välttyä. Pahimmillaan ne voivat johtaa kuolemaan.

On erittäin tärkeää, että poliisimiehet ja säilytysuojissa työskentelevät vartijat osaavat arvioida riskitilanteet, erottaa päihtymyksen aiheuttaman tilan sairauskohtauksesta ja tarvittaessa kutsua paikalle ambulanssin tai muutoin toimittaa henkilön lääkintähenkilökunnan tutkittavaksi.

Kysymys on pitkälti koulutuksesta, mutta myös resursseilla, esimerkiksi tiloilla ja käytössä olevilla teknisillä tarkkailulaitteilla, on merkitystä. Terveysturvakeskuksen (edel-

lä mainitusta) lausunnosta huolimatta rohkenen arvioida, että terveyskeskuksissa yleensä on poliisin säilytysuojia paremmat edellytykset henkilön terveydentilan tarkkailuun niin välineistön kuin henkilökunnan ammattitaidon puolesta.

Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva eurooppalainen komitea (CPT) toi vuoden 2008 vierailustaan tekemässään selonteossa esille huolensa siitä, että kukaan tarkastetuissa laitoksissa työskentelevistä poliisin henkilökunnan edustajista ei ollut saanut erikoiskoulutusta päihtyneiden hoidossa ja sellaisten sairausoireiden tunnistamisessa, joiden voidaan erehdyksessä olettaa aiheutuvan päihtymyksestä tai jotka voivat pahentaa päihtymystilaa.

Edelleen CPT suosittelee ryhdyttäväksi toimenpiteisiin tarvittaessa muuttamalla lakia poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta, jotta voidaan varmistaa, että pidätetyillä ja poliisin kiinni ottamilla henkilöillä on todellinen oikeus halutessaan tulla tutkituksi poliisin kutsuman lääkärin tekemän tarkastuksen lisäksi valitseman lääkärin toimesta niin, että pidätetyn henkilön valitseman lääkärin tarkastus voidaan tehdä hänen omalla kustannuksellaan. Tutkintavangeista CPT havaitsi huolestuneena, että suosituksistaan huolimatta uusille tutkintavangeille ei ollut järjestelmällistä terveystarkastusta sen tarkastamissa poliisivankiloissa. Tästä syystä CPT suosittelee ryhdyttäväksi toimenpiteisiin, jotta varmistetaan lääkärin tai pätevän lääkäri-
le raportoivan sairaanhoitajan tekemä lääketieteellinen tarkastus uusille tutkintavangeille 24 tunnin kuluessa heidän saapumisestaan.

Valvonnan intensiteetti

Valvonnan intensiivisyys on säännöksissä kuvattu paljon tulkinnanvaraa jättävillä ilmaisuilla: "sitä kuin ...edellyttävät" ja "mahdollisuuksien mukaan". Voimassa olevaa lakia koskevaan hallituksen esitykseen antamassaan lausunnossa (3051/05) apulaisoikeusasiamies totesi, etteivät ehdotettu laki tai sen perustelut hänen käsityksensä mukaan tuo selvyttä siihen, mitä olisi pidettävä riittävänä valvontana. Apulaisoikeusasiamies totesi, että erityisesti päihtyneiden ja muiden itsestään huolehtimaan kykenemättömien osalta olisi toivottavaa, että lainsäätäjä ottaisi kantaa – perustuslain velvoitteet elämän ja henkilökohtaisen turvallisuuden turvaamisesta huomioiden – siihen, minkä tasoista valvonnan on oltava. Tulkinnanvarainen sääntely valvonnan tasosta ja intensiteetistä ei apulaisoikeusasiamiehen mukaan ole myöskään valvontahenkilöstön oikeusturvan mukaista. Valitettavasti lakiin ei tullut tarkempaa säännöstä, joka olisi velvoittanut valvontahenkilökunnan tietyn, riittävän tihein väliajoin tarkastamaan säilytettävänä olevan henkilön voinnin.

"Muonion nimismiespiirissä putkan vartiointi ei ollut ympärivuorokautista, vaan pidätetyt olivat putkassa puolet vuorokaudesta yksin. Ympärivuorokautista vartiointia oli järjestetty vain juhlien aikana." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1985)

Enää ei hyväksytä sitä, että säilytystilat jäisivät ilman vartijan henkilökohtaista läsnäoloa. Tämä kävi ilmi viimeistään perustuslakivaliokunnan lausunnosta (PeVL 21/2006 vp). Hallituksen esityksessä laiksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta ehdotettiin niin sanottua etävalvontaa. Perustuslakivaliokunta totesi:

"Henkilön sulkeminen vain teknisillä laitteilla valvottuun tilaan on valiokunnan mielestä varsin ongelmallista vapautensa menettäneen henkilökohtaisen turvallisuuden kannalta. Henkilön terveydentilan tai toimintakyvyn muutokset, säilytystilassa tai sen läheisyydessä mahdollisesti sattuvat onnettomuudet ja muut vaaratilanteet samoin kuin esimerkiksi teknisten valvontalaitteiden toimivuuteen kohdistuvat epävarmuustekijät voivat ääritilanteessa vaarantaa myös lukitussa tilassa olevan oikeuden elämään. Etäällä säilytystilasta olevien viranomaisten hälyttämällä ei kaikissa tilanteissa ole mahdollista huolehtia lukitussa tilassa olevien henkilökohtaisesta turvallisuudesta.

- - -

Turvallisuusriskien merkittävyyden takia vapautensa menettänyttä henkilöä ei valiokunnan mielestä tule voida sulkea pelkästään teknisillä välineillä ehdotetulla tavalla valvottuun säilytystilaan. Tavallisen lainsäätämisyjärjestyksen käyttämisen edellytyksenä näin ollen on, että 1. lakiehdotuksen 12 luvusta poistetaan säännökset etävalvonnasta."

Eräässä poliisilaitoksen vartijoiden valvontaa koskevassa syyteharkintaratkaisussaan apulaisoikeusasiamies totesi muun muassa (120/02) seuraavaa:

"Käytetty ilmaisu 'mahdollisuuksien mukaan' jättää sanamuotona suuren tulkinnanvaran. Puhtaasti kielellisesti ilmaisu olisi mahdollista tulkita siten, että jos vartijalla, jonka tehtävänä on mm. tarkkailla säilöissä pidettäviä henkilöitä, olisi samanaikaisesti muita tärkeitä tehtäviä, hänellä ei olisi tarkkailuun lainkaan mahdollisuuksia eikä tarkkailua olisi lainkaan tehtävä. Toisaalta, jos vartijalla ei samanaikaisesti olisi mitään muuta tehtävää, hänen tulisi tarkkailla säilöissä pidettävää lähes keskeytyksettä. Kumpikaan edellä – tavallaan kahta eri ääripäätä edustava – esittämäni tulkintavaihtoehto ei voi olla sellaisenaan hyväksyttävä.

Pidän selvänä, että lainsäätäjän tarkoitus päihtyneiden käsittelystä annetun lain 5 §:ää säädettäessä on ollut 'sitoa' tarkkailun määrää ja laatu ainakin jossain määrin siihen vartijan tiedossa olevaan tarpeeseen, mikä kunkin säilöissä pidettävän osalta voidaan arvioida olevan. Tarkkailun tarpeeseen vaikuttavat muun muassa tarkkailtavien terveydentila ja säilytystilan olosuhteet. Tälle tarpeelle on käsitykseni mukaan asetettavissa myös jokin vähimmäistaso, joka on olemassa jokaisen säilöissä pidettävän osalta.

- - -

.....

Vaikka vastoin käsitystäni katsottaisiinkin, että ohjeet eivät sellaisenaan ole tässä tapauksessa olleet työtä velvoittavasti ohjaavia, on selvää, että vartijan virkavelvollisuus tehtävässään edellyttää säilössä olevan valvomista mahdollisuuksien mukaan valvontatarpeen asettamalla intensiteetillä. Vain muiden tehtävien perusteltu asettaminen etusijalle oikeuttaa tinkimään tavanomaisessa tilanteessa tarpeellisena pidettävästä valvonnasta. Kynnys tällaiseen on asetettava suureksi. Koska valvonnassa on perimmiltään kysymys säilössä pidettävän hengen ja terveyden turvaamisesta, tarkkailusta voidaan tinkiä merkitykseltään vain niihin rinnastettavasta syystä. Viime kädessä kysymys on edellä kerrotusta viranomaisten velvollisuudesta aktiivisesti turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tällaiseen tarkkailuun kuuluu mielestäni välttämättömästi riittävän huomion kiinnittäminen siihen, liikkeuko säilössä pidettävä henkilö lainkaan; tähän kuuluu mm. rinta-kehän kohoilu hengityksen osoitukseksi."

Tuossa päätöksessä apulaisoikeusasiamies määräsi syytteen nostettavaksi kahta vartijaa vastaan, koska nämä eivät olleet tarkkailleet säilytettävänä olevaa lain tarkoittamalla tavalla mahdollisuuksien mukaan. Vartijat eivät havainneet säilössä olleen henkilön kuolemasta johtunutta täydellistä liikkumattomuutta useaan tuntiin (ensimmäisen vartijan laiminlyönti jatkui kuusi tuntia, toisen vartijan neljä tuntia, eli yhteensä vähintään 10 tuntia), vaikka heillä ei ollut juurikaan muita tehtäviä työvuoronsa aikana. Kuolemantuottamuksesta syytetty ei määrätty nostettavaksi, koska säilytettävänä ollut henkilö oli kuollut varsin pian säilöön tuomisen jälkeen, ja käytettävissä olevien tietojen perusteella ei ollut syytteen nostamiselle vaadittavalla varmuudella selvää, että kuolema ei olisi tapahtunut joka tapauksessa riippumatta vartijoiden toiminnasta.

Käräjäoikeus hylkäsi syytteet kumpaakin vartijaa vastaan. Käräjäoikeus katsoi selvitetyn, että jälkimmäisen vartijan vuoron aikana säilöön oli tuotu useita muitakin henkilöitä, mikä heikensi hänen mahdollisuuksiaan tehdä tarkempia havaintoja kuolleesta. Ensimmäisen vartijan – jonka työvuoron aikana kuollut henkilö oli ainoa säilytettävä – käräjäoikeus katsoi, että virkavelvollisuuden laiminlyöntiä on pidettävä vähäisenä, ja vartijan menettelystä "on joka tapauksessa aiheutunut ainoastaan se, että M(- -):ä ei ole poistettu säilytyshuoneesta aikaisemmin kuin se olisi ollut mahdollista".

Asiasta valitettiin ensimmäisen vartijan osalta hovioikeuteen, joka katsoi, että asiassa ei ole esitetty näyttöä siitä, ettei teko olisi kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Hovioikeuden mukaan tarkkailu oli ollut aktiivista huolimattomuuden koskiessa vain sitä, että vartija ei ollut kyennyt tekemään oikeanlaista havaintoa ja johtopäätöstä, ja virheellistenkin havaintojen tekemistä oli sinänsä pidettävä inhimillisenä, kun kysymys on ihmisen tekemistä aisti-havainnoista.

Erään poliisilaitoksen järjestyssäännön mukaan päihtyneitä ja muita poliisilain perusteella säilöön otettuja valvotaan tarkastamalla säilössäpitotilat kahden tunnin välein, ja tarvittaessa valvontaa on suoritettava useamminkin. Tarkastushavaintojen perusteella tuo kahden tunnin välein tapahtuva valvontakäynti, jossa säilytyshuoneen ovelta tehdään näkö- ja kuulohavaintoja, on monissa poliisilaitoksissa varsin vakiintunut menettely, minkä lisäksi päihtyneitä tarkaillaan kameravalvonnalla. Kameroiden välittämän kuvan ja mahdollisen äänen laatu vaihtelee suuresti.

Putkakuolemien tutkintaa ja vapautensa menettäneiden valvontaa koskevassa päätöksessään (2865/00) apulaisoikeusasiamies totesi, että Ruotsissa poliisin suojissa olevien henkilöiden tila käydään tarkastamassa 15 minuutin välein ja Norjassa puolen tunnin välein, ja tarkastuskäynnit kirjataan. Kansanedustaja Pehr Lövin kirjallisesta kysymyksestä (KK 562/2006 vp) käy ilmi muun muassa seuraavaa:

"Ruotsissa poliisin vastuulla on päihtyneiden tai huumaaavien aineiden vaikutuksen alaisina olevien henkilöiden säilöönotto päihtyneitä koskevan lain mukaan. Säilöön otettu henkilö sijoitetaan 'juoppoputkaan' selviämistä varten. Valvonta tapahtuu poliisin tai vartiointiliikkeestä vuokratun henkilöstön taholta joka neljännestunti. Soittokierros Ruotsin viranomaisille (Poliisihallitus, Rikksentorjuntaneuvosto, Kriminaalihuolto) osoittaa kuolemantapausten ns. juoppoputkissa olevan hyvin harvinaisia, eikä ilmiöstä ole valtakunnallista tilastoa. Selityksenä kuolemantapausten vähäisyyteen lienee hyvä valvonta."

Pelkästään edellä kerrotun perusteella on luonnollisesti mahdotonta tehdä johtopäätöksiä valvonnan määrän ja laadun vaikutuksesta putkakuolemiin ja ylipäätään säilytettävän terveydentilan arvioimisen välillä. Joka tapauksessa vaikuttaa siltä, että läntisissä naapurimaissamme valvonnan merkitystä jostain syystä painotetaan enemmän kuin meillä. Onko kysymys resursseista ja jos on, vaikuttaako mahdolliseen resurssien puutteeseen yhteiskunnan asenne, joka professori Jyrki Virolaisen 6.4.2009 tekemän blogikommentin mukaan on seuraavanlainen: "Suomessa poliisin 'pahnoille' heittämistä pidetään ikään kuin jonkinlaisena kansanhuvina, ja putkaan viedyt sammuneet jätetään oman onnensa nojaan"?

Suomessa poliisin säilytystiloihin kuolee vuosittain keskimäärin parikymmentä henkilöä. Voitaneen perustellusti kysyä, onko kahden tunnin välein tehtävä tarkastuskäynti, jota tukee enemmän tai vähemmän intensiivinen kameravalvonta, riittävää. Kahden tunnin aikana eh-tii sattua ja tapahtua, ja kiinniotetun vointi voi muuttua dramaattisesti.

Useilla tarkastuksilla on ollut merkille pantavaa, että säilytysuojan henkilöstö itse on varsin huolissaan henkilöstön riittävydestä riittävään valvontaan. Esimerkiksi yöaikaan ainoalla työvuorossa olevalla vartijalla saattaa valvontaan liittyvien tehtävien lisäksi olla kirjaustehtä-

viä tai muita poliisimiesten avustamiseen liittyviä tehtäviä. Vartijat ovat perustellusti kyseenalaistaneet mahdollisuutensa riittävään valvontaan tällaisissa tilanteissa.

Oikeus ulkoiluun

"Poliisimestarille ja sisäasiainministeriön tutkintaelimen tarkastajalle annettu huomautus siitä, ettei pidätetylle, jonka pidätystä ei ollut pidettävä tilapäisenä, ollut järjestetty tilaisuutta päivittäiseen ulkonaoloon. -- L:ä ei ollut päästetty koko pidätysaikana kuin yhden kerran noin 12 minuutin ajaksi kävelyille ulkoilmassa, vaikka pidätys oli jatkunut lähes kaksi kuukautta." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1946)

Voimassa olevan lain mukaan vapautensa menettäneelle on annettava mahdollisuus ulkoilla vähintään tunti päivässä, jollei tämän terveydentila taikka säilytystilan järjestyksen tai turvallisuuteen liittyvä erityisen painava syy ole esteenä.

Täydellistä, useita päiviä kestänyttä ulkoilumahdollisuuksien tarjoamatta jättämistä vuoden 1946 tapauksen tavoin tuskin enää tulee eteen. Joissain tapauksissa, esimerkiksi kun tutkintavanki on siirretty vankilasta poliisivankilaan tai päinvastoin, on kuitenkin saattanut käydä niin, että siirtopäivän ulkoilu ei ole aikataulusyistä järjestynyt. Tällaisissa tapauksissa lähettävän ja vastaanottavan laitoksen olisi syytä olla yhteydessä keskenään ja varmistaa, että säilytettävän oikeus ulkoiluun järjestyy. Esimerkiksi päätöksessään 1378/04 apulaisoikeusasiamies katsoi, että päivittäisenä ulkoiluna ja sopivana liikuntana ei voitu pitää vangin vankikuljetusta ja kuulemistuomioistuimessa, vaikka poliisi näytti lausunnossaan lähtevän siitä, että "ulkoilua tai muuta liikuntaa" oli myös vankikuljetus Turusta Poriin, oikeuskäsittely ja sitä seurannut vankikuljetus takaisin Turkuun.

Minkälaista sitten on poliisin säilytystiloissa järjestettävä ulkoilu? Havainnot ulkoiluun käytävistä tiloista ovat masentavia. Monissa poliisivankiloissa ulkoilu järjestetään parinkymmenen neliömetrin suuruisissa betonihuoneissa, joiden yksi pääty on ehkä yläosastaan avoin niin, että taivas hieman näkyy. Jos ulkoilutettu henkilö on tupakoinut, saattaa tupakansavu huonon ilmanvaihdon vuoksi leijua tilassa pitkään.

Erään poliisilaitoksen tarkastuksella havaittiin, että vapautensa menettäneiden päivittäinen ulkoilumahdollisuus voitiin toteuttaa vain poliisiaseman avoimella ja aitaamattomalla takapihalla, joka toimi myös henkilökunnan ajoneuvojen pysäköintialueena. Alue sijaitsi vilkkaasti liikennöidyn tien varressa ja viereisen oppilaitoksen välittömässä läheisyydessä ja näköyhteydessä siihen. Eräessä Pohjois-Suomessa sijaitsevassa poliisilaitoksessa huomiota kiinnitti ulkoilutila, joka oli aitaamaton ja jonne oli esteetön näkymä muualta. Apulaisoikeusasiamie-

hen mukaan pidätettyjä ei pidä ulkoiluttaa alueella, johon sivulliset saattavat nähdä. Eräässä toisessa poliisivankilassa ulkoilu toteutettiin aidatulla alueella, johon oli suora näköyhteys läheisten kerrostalojen ylimmistä kerroksista.

Suomen kielen perussanakirjan mukaan ulkoilla-verbi tarkoittaa liikkumista ulkona virkistykseen tai reippailemista. Havaintojen perusteella poliisivankiloiden ulkoilemiseen tarkoitettuisa tiloissa ei yleensä juurikaan voi liikkua ulkona virkistykseen tai reippailla. Kuinka moni kutsuisi ulkoiluksi sitä, että viettää tunnin kylmän kosteassa betoniseinäisessä 5 m x 5 m huoneessa, jonka yhden seinän yläosassa on avoin kapea kaistale, jotta ilma vähän vaihtuisi ja näkyisi kaistale taivasta?

Ulkoiluongelmat eivät juuri kosketa poliisilain perusteella kiinniotettuja. Yleensä he viipyvät poliisin suojissa illasta aamuun eivätkä kaikki edes liene ulkoiluhaluista tai -kykyisiä. Sen sijaan viikkoja poliisivankiloissa säilytettävänä olevien tutkintavankien tilanne on kohtuuton. Voi kysyä, onko tosiasiallinen tilanne juurikaan muuttunut edellä kuvatusta vuonna 1946 tehdystä havainnosta, jossa ulkoilua ei edes pyritty järjestämään?

CPT katsoi selonteossaan, että ulkoliikuntaan käytetyt tilat olivat poikkeuksetta ulkonaisesti masentavat ja usein liian pienet todellisen fyysisen rasituksen saavuttamiseksi. CPT:n näkemys on oikeaan osunut. Nykyolosuhteissa toteutettuna "ulkoilu" ei taida moniakaan virkistää.

Säilytysolosuhteista

"Helsingin poliisivankilassa oli tilanne pidätystiloihin nähden hyvin vaikea ja epäkohdan korjaamiseksi kaupunki onkin tarkastuksen jälkeen ryhtynyt toimenpiteisiin. Pidätyskoppien kunto oli heikko ja niistä puuttui kaikki kalusto. Pääkaupungin aseman ja merkityksen huomioon ottaen on valitettavaa, että pidätettyjen säilytys Helsingissä, missä joudutaan pidättämään myös ulkomaalaisia, on niin alkeellisella tasolla.

- - -

Tornion poliisivankila oli vanhassa puisessa rakennuksessa ja siinä oli 4 koppia, joiden kunto oli välttämätön. Se ei vastaa tyydyttävästi tarkoitustaan raja-alueella, missä joudutaan säilyttämään pidätettynä paljon ulkomaalaisia." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1946)

"Inarin nimismiespiirissä ei ollut mitään pidätettyjen säilytyspaikkaa. Poliisit olivat joutuneet säilyttämään rikoksista pidätettyjä ja tutkintavankeja asunnossaan. Häiriötä aiheuttaneiden juopuneiden suhteen oli kesäaikana menetelty siten, että heidät kuljetettiin yleiseltä paikalta syrjemmälle metsään ja siten voitiin häiriön aiheuttajat pitää poissa asu-

tusalueelta. Tällaista asiantilaa oli pidettävä hyvin valitettavana, varsinkin kun paikkakunnalle oli Etelä-Suomesta saapunut paljon etenkin Jäniskosken voimalaitokselle pyrkiviä työnhakijoita, jotka usein olivat etsintäkuulutettuja. Poliisivankilan rakentamista sellaisille alueille, joissa väestöä liikkuu runsaasti, on pidettävä kiireellisenä." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1947)

"Kalajoen nimismiespiirin pidätettyjen sellit, yhteensä 3, jotka vanginkuljettajana toimiva ylikonstaapeli oli rakentanut omilla varoillaan, olivat vielä keskeneräiset, mutta näytti niistä tulevan hyvin tarkoitustaan vastaavia." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1951)

Poliisin säilytystilojen taso on edellä olevista esimerkeistä epäilemättä kehittynyt, mutta on varsin tavallista, että tarkastuksilla joudutaan toteamaan säilytystilojen olevan kunnoltaan ja varusteiltaan vaatimattomia, ahtaita ja pitkäaikaiseen säilytykseen soveltumattomia.

Vuonna 2007 tehdyllä tarkastuksella kiinnitti huomiota, että poliisilaitoksessa, jossa vuosittain oli huomattavan paljon päihtymyskiinniottoja, oli vain kolme säilytyshuonetta päihtyneiden säilyttämistä varten. Esimerkiksi tarkastusta edeltävänä viikonloppuna oli ylivartijan kertoman mukaan yhdessä päihtyneiden säilytykseen tarkoitettussa huoneessa säilytetty samankaltaisesti kahtatoista henkilöä. Tarkastuksen perusteella heräsi kysymys, voivatko säilytystilat estää päihtyneiden laissa turvattujen oikeuksien toteutumisen ja uhata muun muassa heidän yksityisyyden suojaansa ja turvallisuuttaan. Kysymyksiä herätti myös valvontahenkilöstön työturvallisuus ja oikeusturva noissa olosuhteissa.

Erään 2000-luvulla rakennetuissa tiloissa toimivan poliisilaitoksen poliisivankilan säilytystilojen todettiin olevan siistit ja hyväkuntoiset, mutta apulaisoikeusasiamies kummeksui pienekköä ulkoilutilaa ja sitä, että tutkintavangeille aktiivitoimintatilaksi tarkoitettu huone ei ollut tarkoitettussa käytössä, vaan sitä käytettiin poliisimiesten kuntotestien tekemiseen.

Viime aikoina apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt sisäasiainministeriön poliisiosaston huomiota siihen, että päihtyneiden säilyttämiseen varattujen huoneiden valvontakameroilla on mahdollista seurata sellissä olevan henkilön WC-käyntiä, mikä voi olla ongelmallista yksityisyyden suojan näkökulmasta. Myös CPT on kiinnittänyt huomioita suojaamattomiin WC-istuihin.

Monissa poliisivankiloissa tutkintavangin ja asiamiehen tai avustajan tapaamiset on pääsääntöisesti järjestetty tiloissa, joissa tapaaja ja tavattava on erotettu toisistaan lattiasta kattoon ulottuvalla pleksillä, ja keskustelut käydään sisäpuhelimella. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan (1197/07) menettely on lainvastainen, sillä tällä tavalla järjestetty tapaaminen on

niin sanottu erityisvalvottu tapaaminen. Sille on laissa asetettu erityiset edellytykset, jotka tulee arvioida kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Eräissä poliisilaitoksessa vapautensa menettäneen ja hänen avustajansa väliset tapaamiset sekä muut tapaamiset oli sen sijaan yleensä järjestetty yleisessä tilassa säilöönottotiloihin johtavan käytävän varrella, mikä ei ole hyväksyttävää muun muassa yksityisyyden suojan ja asianajosalaisuuden näkökulmasta.

Tarkastuksilla välittyy kuva, että ongelmat säilytystilojen kunnossa ja varusteissa ovat pitkälti riippuvaisia resursseista ja poliisilaitoksella tilojen ylläpitämiseen käytettävissä olevista varoista. Jossain tapauksissa on lisäksi havaittu, että nykyisten säilytystilojen rakenteelliset ratkaisut eivät ole sopusoinnussa voimassa olevan lain vaatimusten kanssa. Säilytysolosuhteet vaikuttavat osaltaan säilytettävien valvontaan, mahdollisuuksiin turvata heidän terveytensä ja henkensä sekä toteuttaa heidän muut perusoikeutensa.

Erään poliisivankilan olosuhteita ja kuntoa koskevassa päätöksessään (2769/04) apulaisoikeusasiamies totesi, että laillisuusvalvonnassa ei ole hyväksytty lainvastaisen tilan oikeutukseksi sitä, että viranomaisilla ei ole varaa saattaa olosuhteita lainmukaisiksi. Viranomaiset ovat velvollisia etsimään ratkaisun ongelmiin, jotka ovat johtaneet tilanteen muodostumiseen lainvastaiseksi. Toisessa päätöksessään (1378/04) apulaisoikeusasiamies totesi, että hänen toimittamiensa tarkastusten perusteella poliisivankilat ovat yleisesti paitsi ulkoilutiloiltaan, myös muutoin varustukseltaan sellaisia, että ne eivät ole soveliaita henkilöiden pitempiaikaiseen säilytykseen, vaikka oikeusministeriö on ne hyväksynytkin tutkintavankien säilyttämiseen.

Yksityisten vartijoiden käyttämisestä

Joissain poliisilaitoksissa on käytetty säilytystilojen vartijoina yksityisten vartiointiliikkeiden vartijoita virkasuhteisten vartijoiden ohella. Menettely kävi ongelmalliseksi viimeistään perustuslain 124 §:n tultua voimaan 1.3.2000. Pykälän mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

Asiaan kiinnitettiin huomiota putkakuolemien tutkintaa ja vapautensa menettäneiden valvontaa koskevassa päätöksessä (2865/00). Apulaisoikeusasiamies totesi olevan tulkinnanvaraista, onko paikallisen poliisilaitoksen ja vartiointiliikkeen sopimukseen perustuva järjestely sopusoinnussa perustuslain kanssa. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan tämä kysymys olisi tullut selvit-

tää viimeistään putkalain käsittelyn yhteydessä. Näin ei valitettavasti käynyt. Sen enempää putkalain esitöissä kuin eduskunnan valiokuntakäsittelyssä asiaan ei otettu suoraa kantaa.

Sittemmin apulaisoikeusasiamiehelle tuli arvioitavaksi kantelu, jossa arvosteltiin muun muassa yksityisten vartijoiden käyttöä poliisin säilytysuojissa (1640/08). Asiaa selvittäessä kävi ilmi, että erään poliisilaitoksen ja vartiointiliikkeen välinen sopimus kattaa kello 19–07 välisen ajan lukuun ottamatta perjantain ja lauantain välistä yötä, jolloin vartiointin hoitaa poliisiasemalle sijoitettu poliisimies. Sopimuksen ulkopuolisena aikana vartiointin hoitaa poliisilaitoksen oma henkilöstö. Sopimuksen mukaan vartijalla on mahdollisuus poistua asemalta kahdesti enintään tunniksi, jolloin paikalla on ohjeiden mukaan poliisipartio. Jos vartijan poistumisen aikana poliisipartiolle tulee kiireellinen hälytystehtävä tai jos kyseessä on niin sanottu yhteistoimintayö, on mahdollista, että poliisiasemalla ei ole tuntiin henkilökuntaa, vaikka säilössä olisi joku säilytettävänä. Tällaisissa tilanteissa asiakkaan turvallisuus on varmistettu siten, että säilytystilan oven vieressä on hälytysnappi, joka hälyttää poliisin kenttäjohtajan puhelimeen, jolloin kenttäjohtaja järjestää vartijan tai poliisipartion tarkistamaan tilanteen. Lisäksi jokaisessa säilytysuoneessa on automaattinen palohälytysjärjestelmä, joka hälyttää kenttäjohtajan puhelimeen. Myös eräissä muissa tilanteissa on mahdollista, että poliisiasemalla ei ole paikalla ketään henkilökuntaan kuuluvaa. Tehtävän kestäessä yli tunnin paikalle hankitaan vartija.

Kanteluun antamassaan päätöksessä apulaisoikeusasiamies totesi muun muassa pitävänsä mahdollisena, että joiltain osin poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelussa voi olla kyse sellaisesta merkittävästä julkisen vallan käytöstä, että tehtävää ei perustuslain 124 §:n perusteella voi antaa muulle kuin viranomaiselle. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta tehtävästä apulaisoikeusasiamies viittasi vastaanottokeskuksessa valvontatehtäviä hoitavaan henkilökuntaan, jonka on lain mukaan oltava virkasuhteisia. Hallituksen esityksessä laiksi säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä sekä laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta (HE 192/2001 vp) korostettiin, että säilöön otettujen kohtelun ja säilöönottoyksikössä pitämisen voidaan katsoa sisältävän merkittävää julkisen vallan käyttöä, minkä johdosta ohjaus- ja valvontatehtävissä toimivien henkilöiden tulisi vastuukysymysten vuoksi olla virkasuhteisia.

Yksityisten vartijoiden käyttäminen etenkin harvoin käytetyillä säilytyspaikoilla on epäilemättä tarkoituksenmukaista kustannusnäkökulmasta, koska vartija hälytetään paikalle vain silloin, kun säilytettäviä on. Virkasuhteinen vartija sitä vastoin on työvuorossaan riippumatta siitä, onko säilytettäviä vai ei. Kysymys ei kuitenkaan voi olla yksin rahasta. Perustuslain 124 §:n säätämisen perusteena on ollut niin sanottu valtiosääntöoikeudellinen virkamieshallintoperiaate, joka perustuu hallinnon lainalaisuuden vaatimukseen ja virkavastuuseen liittyviin näkökohtiin ja jonka mukaan julkista valtaa voivat Suomessa käyttää vain viranomaiset ja viranomaisten, nimissä laillisesti virkoihinsa nimitetyt virkamiehet. Perustuslakivaliokunnan näkemyksen mu-

kaan virkamieshallintoperiaate ei merkitse ehdotonta estettä antaa julkista valtaa ja julkista tehtävää rajoitetusti muille kuin viranomaisille kuten valtion liikelaitoksille ja yksityisoikeudellisille yhteisöille. Tällöin valiokunta on kuitenkin edellyttänyt, että tehtävien hoitamisesta ja siinä noudatettavasta menettelystä annetaan riittävän yksityiskohtaiset säännökset, että oikeusturvanäkökohdat otetaan huomioon, ja että julkisia tehtäviä hoitavat kuuluvat rikosoikeudellisen virkavastuun piiriin. Apulaisoikeusasiamiehen käsityksen mukaan yksityisten vartijoiden käyttäminen poliisin säilyttämien henkilöiden vartijoina vaatisi näistä syistä johtuen lain säätäjän kannanoton. Apulaisoikeusasiamies ei myöskään pitänyt hyväksyttävänä sitä, että poliisiasema olisi vailla henkilökuntaa, vaikka joku vapautensa menettänyt olisi säilytettävänä.

Päätöksessä pyydettiin sisäasiainministeriöltä ilmoitusta siitä, mihin toimiin päätös antaa aiheutta. Tätä kirjoitettaessa asian käsittely oli vielä kesken.

Poliisin säilytystilojen tarkastamisesta

Lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan virastojen ja laitosten tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluvien laitoksiin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua. Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä tai hänen edustajallaan on oikeus päästä tutustumaan viraston tai laitoksen kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella viraston tai laitoksen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

"Kun oikeusasiamiehen tarkastusmatkoista yleensä ei ilmoiteta edeltäpäin, enkä minäkään ollut sitä tehnyt, on siitä se haitta, että asianomaista virkamiestä, varsinkaan kesällä, ei tavata. Minä siten en päässyt yhteyteen esimerkiksi kaikkien niiden kihlakunnantuumarien kanssa, joiden luona olin aikonut käydä tarkastamassa." (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1931)

Poliisin säilytystilojen tarkastus kuuluu vakiintuneena osana poliisilaitoksen tarkastukseen. Vuodesta 1931 tarkastuskäytäntö on muuttunut niin, että tarkastuksista yleensä ilmoitetaan etukäteen ja poliisilaitokselta tilataan asiakirjoja, jotka käydään läpi ennen tarkastuskäyntiä. Poliisin säilyttämistä henkilöistä pyydetään etukätestarkastusta varten niin sanottuja KIP-lomakkeita, joista tarkastetaan vapauden menetyksen perusteiden lainmukaisuutta, määräaikaisten noudattamista ja niin edelleen. Yleensä huomauttamista on ollut puutteellisesti kirjatuisissa perusteluissa. Usein perusteluksi on ilmoitettu vapaudenmenetyksen perusteena ollut lainkohta ilman, että olisi selostettu niitä yksittäistapauksen seikkoja, jotka kiinni otosta päättäneen virkamiehen mielestä täyttävät tuon lain kohdan edellytykset. Tätä ei ole pidetty hyväk-

syttävänä. Tarkastuksilla käydään satunnaisesti valituissa selleissä, tutustutaan kameravalvontajärjestelmään ja niin edelleen. Säilytettävien puhuttaminen, toisin kuin vankilatarkastuksilla, on viime vuosina ollut varsin harvinaista. Koko poliisilaitokseen kohdistuvilla tarkastuksilla on ollut käytännön ongelmana se, että yleensä säilytystiloissa käynti on ajoittunut tarkastuksen loppuvaiheeseen, jolloin aikataulusyistä säilytystilan tarkastamiseen käytettävissä oleva aika on ollut rajallinen, varsinkin jos tarkastuksen alkuohjelma on venynyt suunnitellusta.

Mikäli oikeusasiamiehestä tulee YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan sisältyvän niin sanotun OPCAT-hankkeen tarkoittama kansallinen valvontaelin, on poliisin säilytystiloihin tehtävien tarkastusten toimittamistapaa muutettava. Perinteisten tarkastusten lisäksi tullaan tekemään ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia ja tarkastusten määrä lisääntyy. Tarkastusten toteuttaminen muuttuneen myös niin, että tullaan tekemään enemmän tarkastuksia, joissa kohteena ovat vain poliisin säilytystilat.

Ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia silmällä pitäen vuoden 2008 syksyllä sisäasiainministeriön poliisiosastoa pyydettiin tiedottamaan poliisilaitoksille siitä mahdollisuudesta, että oikeusasiamiehen kanslian henkilökunta voi joko oikeusasiamiehen tai apulaisoikeusasiamiehen johdolla tai määräämällä suorittaa ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia.

Tällaisilla tarkastuksilla, sen lisäksi, että niillä tarkastetaan säilytysolosuhteita, vapauden menetyksen perusteiden lainmukaisuutta ja vapautensa menettäneiden lainmukaisten oikeuksien toteutumista, tullaan myös keskustelemaan kahden kesken vapautensa menettäneiden kanssa.

Kehitys kohti ennalta ilmoittamatonta ja erityisesti poliisin säilytystiloihin kohdistuviin tarkastuksiin – mikä sinällään voidaan toteuttaa OPCAT-hankkeen etenemisestä riippumatta – on oikeasuuntainen. Se painottaa laissa säädettyä oikeusasiamiehen erityistehtävää tarkastaa erityisesti suljettuja laitoksia ja valvoa niissä säilytettävien perusoikeuksien toteutumista.

Lopuksi

Laillisuusvalvonnassa havaitut ongelmat päihtyneiden säilyttämisessä – esimerkiksi säilytystilojen huono kunto ja vartijavirkojen vähäisyys – johtuvat siis osaltaan resurssien puutteesta.

Ilmeisesti resursseista ja poliittisesta tahdosta tai sen puutteesta on kyse myös selviämisasemien määrän hitaassa kasvussa. Sisäasiainministeriön työryhmä arvioi vuonna 2004, että koko maassa tulisi olla 20–25 selviämisasemaa. Pienimmillään selviämisasema toimisi työryhmän mukaan viiden sairaanhoitajan ja viiden vartijan voimin. Heidän työpanostaan

täydentäisivät osa-aikainen lääkäri ja mahdollisesti sosiaalityöntekijä. Tällainen selviämisasi-
ma pystyisi palvelemaan ympäri vuorokauden.

Voi olettaa, että tällaisella selviämisasiemalla päihtyneen terveydentilan valvonta onnistuisi
poliisin säilytysuojaa paremmin. On tietysti mahdotonta sanoa, kuinka monta putkakuole-
maa kattavalla selviämisasiemaverkostolla vuosittain vältettäisiin, mutta määrän voi arvioida
olevan merkittävä.

Kun kaikilla poliisilaitoksilla ei ole mahdollisuutta toimittaa päihtyneitä selviämisasiemille, jää
säilytettävien terveydentilan arviointi pääasiassa poliisin henkilöstön vastuulle. Poliisin tilois-
sa säilytettävänä olevien henkilöiden turvallisuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että
poliisimiehet ja muut säilössä pidettävistä henkilöistä vastaavat osaavat arvioida riskitilan-
teet – erityisesti eron päihtymyksen ja sairauskohtauksen välillä – ja lääkäriin toimittamisen
tarpeellisuuden. Koulutus on olennaisen tärkeää tähän tavoitteeseen pääsemisessä.

Sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö asettivat 3.11.2009 päihtyneiden kiinni-
ottamista, kuljettamista, kohtelua ja hoitoa selvittävän työryhmän. Työryhmän tavoitteena on
selvittää kokonaisvaltaisesti päihtyneiden kiinniottamiseen, kuljettamiseen, säilyttämiseen ja
hoitoon liittyvät vastuu-, toimivalta-, ja resurssikysymykset sekä tehdä esityksiä keinoista, joil-
la nämä tehtävät olisi tarkoituksenmukaista järjestää.

Resursseista on osaltaan kyse myös siinä, että tutkintavankeja säilytetään pitkiä aikoja poliisi-
vankiloissa. Suomen hallituksen vastauksessa 2008 CPT:n lisäselvityspyyntöön vedottiin sii-
hen, että poliisin tiloissa säilytettävien tutkintavankien pikainen siirtäminen vankiloihin ei ole
tällä hetkellä käytännössä mahdollista yliasutuksen ja valtion tuottavuusohjelmasta aiheutu-
vien vankiloiden henkilösäästövelvoitteiden johdosta.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että monissa tapauksissa poliisin säilyttämien henkilöiden pe-
rusoikeuksien täysimääräinen toteutumatta jääminen ei johdu niinkään yksittäisistä poliisi-
miehistä, vartijoista tai poliisilaitoksista, vaan poliittisesta tahdosta osoittaa resursseja selviy-
tyä tästä tehtävästä. Perusoikeuksien turvaaminen ei ole ilmaista, mutta voiko ihmishengelle
laskea hintaa? Ehkäpä professori Virolaisen esittämä käsitys suomalaisen yhteiskunnan
asenteesta näissä asioissa on oikeaan osu. □□